

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' וארא תשע"ח

כהן שבייש אחרים ברבים – האם יכול לישא את כפיו

מעשה שהיה בכהן שבייש אחרים ברבים במזיד, וכשחזר בתשובה על מה שעשה, הסתפק אם מותר לו לישא את כפיו. מקום ספיקתו היה לפי השיטות הסוברות שהלבנת פני חברו ברבים היא אבק רציחה, והרי נפסק בשו"ע (סי' קכ"ח ס"ה) כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה, והסביר המ"ב (סי' קכ"ט טעם הדבר, דאע"פ שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, מ"מ אין קטיגור נעשה סניגור, דבידים אלו שהרג את הנפש, אין ראוי לישא את כפיו אע"פ שעשה תשובה. ואמנם הרמ"א שם כ' וי"א דאם עשה תשובה נושא כפיו, ויש להקל על בעלי תשובה שלא לנעול דלת בפניהם, והכי נהוג, אבל המ"ב (סי' קל"א) כ' שיש כמה אחרונים שמחמירים עכ"פ במזיד, ובבה"ל שם הביא שהפרי"ח וא"ר ס"ל דאין להקל אפילו אם עשה תשובה אם עבר במזיד, וכן מצא בריטב"א בשם בעלי התוס' והרא"ה דיש להחמיר בכל גווני, וסיים הבה"ל דצ"ע לדינא, ועכ"פ אם עלה אין להורידו.

יש לציין שהשואל הוא בן ספרד, ולשיטת השו"ע, אינו יכול לישא את כפיו גם אם עשה תשובה, ואמנם הרמ"א הביא שיטת המקילים, אבל השו"ע השמיט דעה זו, ואילו שני סעיפים אח"כ השו"ע הביא שתי דעות בדין אחר בהלכות אלו (מומר לע"ז לא ישא את כפיו, וי"א שאם עשה תשובה נושא כפיו), וא"כ כיון שהתם הביא שיטת החולקים, ואילו הכא לא הביא דעה שניה, משמע דס"ל להלכה שאם הרג במזיד אינו יכול לישא את כפיו גם אם עשה תשובה. לפ"ז עלינו לדון מהו חומר האיסור של הלבנת פני חברו, ואם דינו זהה לדינו של רוצח לגבי ברכת כהנים.

איסור הלבנת פנים דווקא ברבים או אפילו ביחיד

כ' בספר החינוך (מצוה ר"מ) וז"ל שלא לבייש אחד מישראל, וזה העוון יקראו רבותינו ז"ל (ב"מ נ"ח:) מלבין פני חברו ברבים, והלאו הבא על זה הוא מה שכתוב (פי' קדושים י"ט י"ז) "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", ואמרו בספרא (פרק ד' פיסקא ח') מנין שאם הוכחתו אפילו ארבע או חמש פעמים חזור והוכח שנאמר "הוכח תוכיח", יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר "ולא תשא עליו חטא". שורש המצוה ידוע, לפי שהבושת צער גדול לבריות אין גדול ממנו, ועל כן מנענו הקל מלצער בריותיו כ"כ, כי אפשר לתוכחה ביחוד ולא יתבייש החוטא כל כך..... לא בכל הדברים הוזהרנו בכך אלא בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים, אם לא חזר מן התוכחה שבסתר מותר להכלימו ברבים ולפרסם חטאו ולבזותו ולקללו עד שיחזור למוטב כדרך שעשו הנביאים לישראל..... ועובר עליה והלבין פני חברו ברבים במזיד, שלא מחמת עבירה על הענין שאמרנו, עבר על מצות מלך, אבל אינו לוקה לפי שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להפרע מעוברי רצונו עכ"ל.

בספר המצוות להרמב"ם (לא תעשה ש"ג) ג"כ מנה לאו זה כאחד מהתרי"ג מצוות, אבל לא הזכיר שם שעובר דווקא כשמלבין פני חברו ברבים, ומשמע דעובר גם ביחיד, והרמב"ם בהל' דעות (פ"ו ה"ח) הביא האי דרשה, וכתב וז"ל מכאן שאסור להכלים את ישראל, וכל שכן ברבים עכ"ל, וכבר העיר החפץ חיים זצ"ל (בפתיחה בלאווין אות י"ד) דברש"י בערכין (ט"ז:) הסביר הברייתא

שם, הוכח תוכיח, יכול אפילו פניו משתנין, פי' אם הוכיחו ברבים, ומשמע דביחיד אין לאו, אבל בבאר מים חיים שם הסביר דאפשר רש"י אינו חולק על הרמב"ם אלא דנקט מילתא דפסיקא, דברבים פניו תמיד משתנין, אפילו אם לא דיבר לו קשות, אבל אם דיבר לו קשות עד שעייז נתבייש, אפילו בינו לבין עצמו עובר על לאו זה, וכן מוכח בברייתא שם דלא הזכירה רק אם פניו משתנים, משמע אפילו אם הוכיחו בינו לבין עצמו.

בגדר של רבים כ' הפמ"ג (תיבת גומא חקירה ה' בסוף הספר), והחפץ חיים (הל' לשה"ר כלל ב' ס"א בהג"ה), וכן בשו"ת בנין ציון (ח"א ס"י קע"ב ד"ה ומה) דהיינו בפני שלשה אנשים.

לבייש חבירו שעובר על איסור דרבנן

המנ"ח (מצוה ר"מ) הסתפק אם מותר לבייש מי שעובר על איסור דרבנן, והיינו אחרי שכבר הוכיחו כמה פעמים והוא ממשיך לעבור העבירה, דאמנם מותר לביישו כשאינו שומע תוכחה על עבירות שבין אדם למקום, אבל כיון דלבייש חבירו הוא לאו בקום ועשה, אפשר חז"ל לא העמידו דבריהם במקום איסור תורה בקום ועשה אלא במקומות המבוארים (ע' יבמות ז': תוד"ה וליגמר) ולא בכל מקום, ונשאר בצ"ע קצת.

מתי גוערים מי שמדבר בחזרת הש"צ

ולכאורה נ"מ טובא בזה, לפי מה שנפסק בשו"ע (סי' קכ"ד ס"ז) דלא ישיח שיחת חולין בשעה שהש"צ חוזר התפלה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו, דיש להסתפק אם גוערים בו מיד ברבים אע"פ שמביישים אותו, או שמא גוערים בו אח"כ, דהרי האיסור לדבר בחזרת הש"צ הוא איסור דרבנן, ולפי המנ"ח אפשר אסור לביישו ברבים ע"ז. לכאורה יש לפשוט ספק זה ממש"כ המ"ב (סי' תר"ח סק"י) לגבי מצות תוכחה, דבעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר, ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל שם שמים, וא"כ כאן שיש חילול השם צריך להוכיחו מיד, ובפרט לפמ"ש"כ בשו"ע הרב (סי' קכ"ד ס"י) בשם הזוה"ק בענין מי שמדבר בחזרת הש"צ, וז"ל כל המשוח בביהכנ"ס בשעה שהציבור עסוקין בשבחו של מקום, מראה בעצמו שאין לו חלק באלוקי ישראל עכ"ל.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"י ס"י י"ג שאלה ה') שנשאל אם יש לנהוג כן למעשה, לגעור באנשים אלו ולהלבין פניהם, וכ' דאין בידינו לחדש דבר במה שנפסק להלכה בשו"ע, ואם בעוה"ר נפרץ הדבר, ולפעמים אין בכחנו למחות בעוברי עבירה בזה, אין הדין משתנה ממשמעותו הפשוט דגוערים בו בנזיפה, אבל הוסיף דזה לא גרע משאר עבירות דאורייתא ודרבנן שנפסק ברמב"ם (הל' דעות פ"ו ה"ז) שצריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר אותו בנחת ובלשון רכה, פעם שניה ושלישית בד"א בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים, אם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים ומחרפים אותו בפניו. וסיים השבה"ל שגם בנד"ד יעשה כן, ואם לא יקבל בשום פנים, אז גוערים בו, אבל במקום שא"א להעמיד הדת על תלה, אם רואה שהדבר יגרום פגיעה בדרכי התורה, ואינו יכול לעשות כהלכה בשום אופן, יקבל שכר על הפרישה, וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ט ס"י ל') מש"כ בחומרת הדיבור בביהכנ"ס בכלל, ובחומרת הדיבור בשעת התפלה בפרט..

איסור לבייש חבירו מדין אונאת דברים

כ' בספר החינוך (מצוה של"ח) לגבי הלאו של "ולא תונו איש את עמיתו" וז"ל מדיני המצוה כמה אזהרות וכמה זירוזין שהזהירונו חז"ל בענין זה, שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם עכ"ל, וכן נפסק להלכה בשו"ע (חוי"מ ס"י ת"כ סל"ח כמבואר בסמ"ע שם סקמ"ט). והנה לכאורה יש להקשות למה ה"י צריך לאו מיוחד שלא לבייש את חבירו מהפסוק "ולא תשא עליו חטא", דהו"ל ללמוד האיסור מאונאת דברים שמקורו בב"מ (נ"ח:), דשנינו התם כשם שאונאה במקח וממכר כך

אונאה בדברים, אם הי' בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים.... גדול אונאת דברים מאונאת ממון.... כל המלבין פני חברו כאילו שופך דמים.

בספר המצוות לרס"ג (מ"ע כ"ח עמוד קע"א – א') הסביר הגר"י פערלא זצ"ל, שהפסוק "ולא תשא עליו חטא" בא ללמד שלא ימנע את עצמו מן התוכחה, ולעבור עליו בל"ת ועשה כמבואר בתרגום, אלא דגם משמע אזהרה למלבין פני חברו, ואילו מהפסוק "לא תונו איש את עמיתו" שמעינן אזהרה למצער חברו בלא הלבנת פנים ע"ש.

הלבנת פני חברו ע"י נכרי

הפת"ש (ח"מ סי' שפ"ח סק"ז) הביא שו"ת שבות יעקב (ח"א סי' קס"ד) שנשאל בענין מי שתבע חברו לדין תורה משום ששלח שליח עכו"ם לביישו ברבים והלבין פניו ברבים, האם נחשב כשלוחו, או שמא אין שליח לדבר עבירה. השב"י שם כ' דהפטור של אשלד"ע הוא משום דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, אבל אם השליח אינו בר חיובא חייב המשלח כמבואר בב"מ (י: ונפסק ברמ"א (ח"מ ריש סי' קפ"ב), ואע"ג שהש"ך שם (סק"א) השיג על הרמ"א, אבל הש"ך בעצמו בהל' רבית (יו"ד סי' ק"ס סק"ב) פסק כמו הרמ"א, ע"ש בשב"י מה שנו"נ בשיטתו.

עוד הוסיף השב"י דאין להקשות שמא הנכרי הוא בר חיובא, דהלא כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים, ושפיכות דמים היא אחת מהמצוות שנצטוו עליהן בני נח, זה אינו דאע"ג דהוי כאילו שופך דמים, אבל אינו נחשב כשפיכות דמים ממש כדי לחייב עליה בני נח. עוד הוסיף סברא לחייב המשלח ע"פ הרמ"א (ח"מ סי' שפ"ח סט"ו) דמי ששלח שליח למסור, אם השליח הוחזק לעשות כן, חייב המשלח ולא אמרינן אשלד"ע הואיל והוחזק בכך, ולכן פסק דיש לחייב היהודי המשלח.

שיטת תוס' ורבינו יונה והחרדים שהלבנת פני חברו היא אבק רציחה

המהרש"ם במשפט שלום (סי' קפ"ח ס"א סק"ד) הקשה על השב"י, דאם בני נח אינם מצווין על הלבנת פנים, מה הי' ההיתר של תמר להפיל א"ע לתוך כבשן האש כדי שלא לבייש יהודה, דהרי לא היתה מצווה, ולכן חולק על השב"י על סמך תוס' בסוטה (י: ד"ה נוח) שהקשה דרק בג' עבירות נאמר הדין של יהרג ואל יעבור, בע"ז בגילוי עריות ובשפיכות דמים, ואם נוח לו לאדם שיפיל א"ע לתוך כבשן האש כדי שלא להלבין פני חברו ברבים, למה לא מנו חז"ל ד' דברים, ותי' תוס' דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה, ולא נקט אלא עבירות המפורשות (וכ' השפת אמת שם דלשיטת תוס' צריך למסור את נפשו כדי שלא להלבין פני חברו, והעיר שהדבר תמוה, אבל בחי' הגר"י שם כ' שתוס' הוכרחו לומר כן, דאליה היאך שייך לומר "נוח לו לאדם" אם אינו מצווה לעשות כן, הרי יש איסור בדבר משום "וחי בהם", אא"כ נאמר שתמר סברה שיש לה דין של בן נח, ואינה מצווה במצות "וחי בהם"), והבין המהרש"ם דמבואר בתוס' דגם זה בכלל רציחה (עי' שו"ת המהרש"ם ח"ב סי' רכ"ו סק"ג שכתב מפורש דזהו כוונת התוס', אע"ג דאין הוכחה מלשון של תוס' דס"ל כשיטת רבינו יונה, ואדרבה הנצי"ב במרומי שדה על התוס' שם כ' דתוס' לא ס"ל הכין), וא"כ גם ב"נ מצווה בזה, וקשה על השב"י שנקט דעכו"ם אינו בר חיובא בלאו של הלבנת פנים.

בביאור שיטה זו, מבואר ברבינו יונה (שערי תשובה שער ג' אות קל"ט וכן בפירושו על אבות פ"ג מט"ו) דהלבנת פנים היא אבק רציחה ובכלל שפיכות דמים, וע"ע בחרדים (פכ"ט אות ט') שבכלל הדיבור הששי של עשרת הדברות "לא תרצח", כלול גם העון של המלבין פני חברו ברבים שהוא קרוב לרצח, דהא אזיל סומקא ואתי חיורא (ב"מ נ"ח:), וע"ע בפר"ח (בהגהות מים חיים על הרמב"ם ה"י יסודי התורה פ"ה ה"ב) דמש"כ הרמב"ם דבג' עבירות יהרג ואל יעבור, ה"ה גם בהלבנת פנים כמבואר בתוס' בסוטה, וכל זה נגד מש"כ המאירי בברכות (מ"ג:). דמימרא זו הוא רק דרך צחות.

לשיטת המהרש"ם הי' מקום לומר דאפילו אם נכרי אינו מצווה באונאת דברים, מ"מ הרי הוא מצווה באיסור הלבנת פנים מדין אבק רציחה, ולכן איצטריך תרי קראי, אבל זה אינו משום

דבתרוייהו כתיב "עמיתך", "הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" וכן "לא תונו איש את עמיתו", וע"כ דהני פסוקי לא מיירי בעכו"ם כלל, וא"כ אפילו אם נכרי מצווה באיסור של הלבנת פנים מדין אבק רציחה, אבל ציווי שלו לא נלמד מהאי קרא.

שיטת הרמב"ם אם שייך יהרג ואל יעבור כדי שלא להלבין פני חברו ברבים

כבר הבאנו שהפרי"ח (בהגהות מים חיים על הרמב"ם הנ"ל) ס"ל דיהרג ואל יעבור כדי שלא להלבין פני חברו, וע' בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קע"ב) שהוכיח שצריך למסור את נפשו כדי לימנע מלבייש השני ברבים, מהא דקיי"ל דגם במקום פקו"נ אינו יכול להציל את עצמו בממון חברו (רש"י בב"ק ס: וגם לתוס' ורא"ש שם אם לא ישלם לחבירו מה שלוקח ממנו), והביא שהפמ"ג (תיבת גומא חקירה ה') ג"כ כ' דכיון שהוא אביזרייהו דשפיכות דמים, לכן לא מנאוה כלאו נפרד.

מאידך גיסא בנחל אשכול (ה' מילה עמוד 118) האריך בסוגי' זו וכ' דאע"פ שמבואר בב"מ (ני"ט.) דהמלבין פני חברו ברבים כאילו הורגו, אבל בודאי תוס' בסוטה (י.) ס"ל דאין זה אלא דמיון בעלמא וגוזמא (וכעין מש"כ המאירי בברכות מ"ג: דמשאחז"ל שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, אמרו כן דרך צחות כדי שהאדם יזהר שלא ילבין פני חברו), כמו שמצאנו ביבמות (ס"ד.) דמי שאינו עוסק בפו"ר כאילו שופך דמים, וכן בסוטה (מ"ו:.) דכל שאינו מלווה האורח כאילו שופך דמים.

עוד הקשה על תוס', היאך שייך ללמוד מתמר שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חברו ברבים, דהיא היתה ב"נ ולא היתה מצווה בקידוש השם אפילו אם היו מאנסים אותה לע"ז, וכל מי שאינו צריך למסור את נפשו ומוסר את נפשו נקרא שופך דמים (ע' רמב"ם ה' יסודי התורה פ"ה ה"ד), וא"כ קשה היאך מסרה תמר את נפשה, דבשלמא אצל אברהם אבינו שמסר נפשו באור כשדים, כיון שהי' אדם גדול וחסיד וראה שהדור פרוץ בכך, הי' רשאי למסור את נפשו כדי לקדש את השם, אבל בתמר מאי קידוש ה' היה בשריפתה, ועי"ש שהאריך בזה וסיים דכיון שלא נצטווה במצות וחי בהם, מרוב חסידותה מסרה נפשה כדי שלא להכלים יהודה (ע' בשו"ת חמדת שלמה סי' ל"ח סקל"א שכבר קדמו בחידוש זה, דמש"כ הרמב"ם דאסור למסור את נפשו על שאר מצוות, הוא דווקא בישראל שמצווה במצות וחי בהם, משא"כ בב"נ שאינו מצווה במצות וחי בהם, מותר לו למסור את נפשו על קיום המצוות, ויש להוסיף מש"כ בפרשת דרכים דרוש ראשון בסופו בד"ה והנה כל זה הוא, וכן בסוף דרוש שני, שיהודה ותמר נחלקו אם הי' להם דין ישראל או דין ב"נ, דיהודה סבר כשאר אחיו שהי' להם דין ישראל, אבל תמר סברה שהי' להם דין ב"נ ע"ש באריכות), אבל ישראל שמצווה במצות וחי בהם, יכלים ולא יהרג, ועכצ"ל כן דאל"ה מה ההיתר לבייש חברו כשמוכיחו במצוה שבין אדם למקום, ולפ"ז יישב למה הרמב"ם לא הביא האי דינא דנח לו לאדם להפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, ואע"פ דנשנה ד' פעמים בש"ס, ורק תוס' בסוטה ס"ל דיהרג ואל יעבור (לפלא שלא הביא שיטת רבינו יונה הנ"ל דג"כ ס"ל הכי).

ראיה ממר זוטרא שהכניס את עצמו לתנור כדי שלא לבייש עני

אבל יש לציין הא דשנינו בכתובות (ס"ז:.) שמר זוטרא ואשתו לא רצו שהעני שקיבל צדקה מהם יתבייש בראותו שהם נותנים לו צדקה, ולכן ברחו ממנו ונכנס לתוך תנור שהיה גרוף מאש, ומר זוטרא הסביר שעשה כן משום שנח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, ועי"ש בשטמ"ק בשם הריטב"א דאע"פ שאין כאן מלבין פני חברו, דהרי הוא לא הלבין פניו כלל, מ"מ למדנו מזה שהלבנת פנים דבר קשה מאוד.

הלבנת פנים של קטן

כ' הרמב"ם (ה' דעות פ"ו ה"ח) וז"ל אע"פ שהמכלים את חברו אינו לוקה, עון גדול הוא, כך אמרו חכמים המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב, לפיכך צריך אדם להזהר בדבר זה שלא יבייש חברו ברבים, בין קטן בין גדול עכ"ל.

הפמ"ג (בתיבת גומא ובספר מתן שכרן של מצוות - חקירה ה') הסביר דמש"כ הרמב"ם דהאי דינא הוא אפילו בקטן, היינו משום דכמו שההורג קטן בן יומו חייב (עי' רמב"ם הל' רוצח פ"ב ה"ו), ה"ה דאסור לביישו דהרי הוא כרוצח, אבל בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קע"ב ד"ה ומה נקרא) הקשה עליו דהרי מבואר ברבינו יונה שהמלבין פני חברו הוא אבק רציחה משום דאזיל סומקא ואתי חוורא, ואם זהו הטעם, הרי זה לא שייך בקטן בן יום אחד, ולכן הסביר הבנין ציון דסיבת האיסור לבייש קטן היא ע"פ הגמ' בב"ק (פ"ו). דאמרין התם דקטן יש לו בושת, ומסקינן התם דהיינו כשיש בו דעת דמביישים אותו ומתבייש, וכן נפסק ברמב"ם (הל' חובל פ"ג ה"ד) ובשו"ע (חוי"מ סי' ת"כ סל"ז), ולקטן כזה התכוון הרמב"ם בהל' דעות כשפסק דאסור לביישו ברבים, ולפ"ז פסק הבנין ציון, אם הדרך היחידי שיכול להציל אי"ע ממיתה, הוא ע"י שיבייש גדול, או קטן שמרגיש בבושה, בפני שני ישראלים שנחשב כרבים, חייב למסור אי"ע למיתה ולא לביישו, אבל מפני קטן שאינו מרגיש בבושה, יעבור ואל יהרג.

חילול שבת כדי למנוע הלבנת פני חברו

בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז' סק"ד ד"ה ומדל) כ' דלשיטת הראשונים הסוברים דחייב ליהרג ואל ילבין פני חברו ברבים, מ"מ זה פשוט דאע"ג שמותר להרוג את הרודף אחר חברו להרוג, אבל אסור להרוג את הרודף אחר חברו כדי לביישו. אלא שנסתפק שמא יהי' מותר לחלל שבת כדי למנוע הלבנת פנים, והדברים ק"ו, דאם מותר לחלל שבת כדי להציל אדם ממיתה, כש"כ דמותר לחלל שבת כדי להצילו מהלבנת פנים שיותר חמורה משריפת ג' נפשות בכבשן האש, וגם ק"ו הוא מיהודה, שההלבנת פנים היתה שיאמרו עליו שנתכוון לבא על גויה פנויה שאיסורו רק מגזירת ב"ד של חשמונאים, וכש"כ במי שרודף אחר חברו לבזותו ולהלבין פניו ברבים בעלילות שקרים וכזבים.

אבל לענ"ד אפשר י"ל דאפילו אם נקבל שיטת הראשונים שהלבנת פנים נחשבת כאבק רציחה, עדיין אינו מוכח שזה מוגדר כפקו"נ, עליה דרשו חז"ל ביומא (פ"ה). דמותר לחלל את השבת, כגון הסברא דחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, דשייך בפקו"נ ממש ולא בהלבנת פנים, דזה ברור ג"כ, אם ראובן רודף אחר שמעון כדי להלבין את פניו ברבים, אפילו להשיטות דהלבנת פנים נחשבת כאבק רציחה, מ"מ אסור לשמעון להרוג את ראובן כדי להציל אי"ע שלא יביישו, אע"פ דבפקו"נ ככה"ג הי' מותר לשמעון להרוג את ראובן הרודף אחריו להורגו, הרי מוכח דיש לחלק בגדר של פקו"נ, וא"כ אי"א לחלל שבת כדי להציל הנרדף מהלבנת פנים.

להציל עצמו ממיתה ע"י שמבייש חברו

בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קע"ב) פסק שאם יכול להציל את עצמו ממיתה ע"י שיבייש השני בפני שני ישראלים, חייב למסור את עצמו למיתה ולא יביישו, משום דהלבנת פנים היא אבק רציחה, ולשיטת תוס' ורבינו יונה מצווה בזה ביהרג ואל יעבור. לפ"ז יש להסתפק אם כהן שבייש את חברו ברבים יכול לישא את כפיו, דהרי נפסק בשו"ע בהל' נשיאת כפים (סי' קכ"ח סל"ה) דכהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה.

נשיאת כפים לכהן שהלבין פני חברו ברבים

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קע"ב) כ' דאפילו אם נחמיר דהלבנת פני חברו נחשבת כרציחה, מ"מ אין לו דין רוצח ממש לפוסלו מן הדין, לא מיבעיא לשיטת תוס' ביבמות (ו). דמה שאסור לרוצח לישא כפיו הוא חומרא בעלמא, אלא אפילו לשיטת הרמב"ם (הל' תפלה פט"ו ה"ג) דהפסול של רוצח לנשיאת כפים הוא מעיקר הדין, אבל הפסול לעלות לדוכן הוא רק ברוצח בידים משום שאין קטיגור נעשה סניגור, וא"כ בנד"ד שלא הלבין פני חברו בידיו, שפיר יכול הכהן הזה לישא את כפיו, ולומר כיון שהרגו בפיו לא יברך ברכת כהנים בפיו, מני"ל חידוש זה.

בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ב') ג"כ נדרש לשאלה זו של כהן, והביא שו"ת מהרלב"ח (סי' קי"ז) שדן בכהן שיצא עליו קול שהכה נער ומת, וגם הכה אשה מעוברת והפילה, וגם ביזה כמה וכמה אנשים, ומהם בעלי תורה, בבזיונות וקלון בכנופיא, וכמעט לא נשאר בעל תורה במצרים שלא ביזהו, וביישו בדיבורים מכוערים ומגונים, והעלה שם כיון שכבר הורה זקן אחד להכשירו לנשיאת כפים משום שלא היה אלא עד אחד על מיתת הנער, ומחמת הפלת העובר לא נפסל מדכתיב "מכה איש" – הראוי להיות איש, ודייק הלהורות נתן מדבריו שלא דן כלל שיאסר לישא את כפיו משום שביזה הרבה אנשים ברבים, מוכח דס"ל דאי משום הא, אין לפוסלו. עוד הוסיף כמש"כ בשו"ת שבט הלוי, דאפילו אם נחשב כאילו שופך דמים, אבל אינו נכלל ב"ידיכם דמים מלאו", דזה שייך רק ברציחה ממש.

עוד העיר שהרמב"ם (הלי' דעות פ"ו ה"ח, והלי' תשובה פ"ג ה"י"ד) השמיט האי סוגי' שיפיל עצמו לכבשן האש כדי שלא להלבין פני חבריו ברבים, וע"ש שהסביר טעם הדבר (כעין מה שכבר נתבאר לעיל) עפמש"כ הפרשת דרכים, דבן נח אינו מצווה על קידוש ה' ומ"מ אם ירצה למסור את נפשו רשאי, ותמר החמירה על עצמה לפנים משורת הדין, ולכן התייחד בבן נח, אבל בישראל, הרי פסק הרמב"ם (הלי' יסודי התורה פ"ה ה"י"ד) דכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג, ונהרג ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו, וא"כ כיון דבהלבנת פנים לא שייך "מאי חזית דדמא דידך סומק טפיי", נמצא דאינו חייב למסור את נפשו, וא"כ אינו רשאי להחמיר על עצמו וליהרג כדי שלא ילבין פני חבריו, ולכן מובן טובא למה הרמב"ם השמיט האי דינא דנח לו לאדם וכו', דדין זה נלמד מתמר, והיא עשתה כן ממדת חסידות, ובתורת ב"נ היה מותר לה להחמיר ע"ע, אבל ישראל שאינו מצווה להפיל עצמו, ממילא אסור לו לעשות כן, ומשו"ה הרמב"ם לא הביא האי דינא. עוד הוסיף, דמבואר בשו"ע (סי' קכ"ח סל"ט) שאם לא היו בו מהדברים המונעים נשיאת כפים, אע"פ שאינו מדקדק במצוות, וכל העם מרננים אחריו, נושא את כפיו, שאין שאר עבירות (פ"י המ"ב ס"ק קמ"ה – חוץ מע"ז ושפיכות דמים) מונעין נשיאת כפים.

עוד יש להוכיח מהמ"ב (סי' קכ"ח ס"ק קכ"ט) שכתב שאם דחף מעוברת והפילה נושא את כפיו, כיון שאין חייבין מיתה על העוברין, וא"כ גם בנד"ד, הלא מי שבייש את חבריו ברבים אינו חייב מיתת ב"ד, וממילא גם בזה אינו פסול מלשאת את כפיו.

סיכום לדינא

כהן שבייש אחרים ברבים, אע"פ שלכמה ראשונים עבר על עבירה שהיא אבק רציחה, מ"מ כיון שלא הרג בידים, עדיין יכול לישא את כפיו, משום שהסיבות של הפסול של רוצח הן "ידיכם דמים מלאו", ואין קטיגור נעשה סניגור, ואינם שייכים אצלו, ומ"מ אין זה מוריד מחומר העבירה שאין לו חלק לעוה"ב, וכבר מפורסם הא דשנינו בסנהדרין (ק"ז.), בשעה שהם עוסקים בארבע מיתות ב"ד, פוסקין ממשנתן ואומרים לי, דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה, אמרתי להם הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק בעוה"ב, אבל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ובכל זאת, יש להוסיף, דאפילו אם מותר לכהן כזה לישא את כפיו, מ"מ אם בעקבות מעשיו הציבור שונאים אותו, כ' המ"ב (סי' קכ"ח סקל"ז) סכנה הוא לכהן אם ישא את כפיו ע"ש.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א ליל ש"ק פ' וארא תשע"ח

עשה צרכיו ולבש טלית קטן – על איזה מהם יברך תחילה

מעשה שהי' במי שהלך למקוה בעש"ק, ולבש הטלית קטן של שבת אחרי שטבל, וכשיצא מהמקוה הסתפק אם יקדים לברך ברכת "אשר יצר" לפני ברכת הציצית, משום שהברכה של "אשר יצר" היא תדירה, דהרי מברכה כמה פעמים כל יום, משא"כ ברכת ציצית שמברכה רק פעם אחת ביום.

מאידך גיסא י"ל, אע"פ שברכת אשר יצר היא תדירה מברכת ציצית, אבל לגבי המצוה, הלא מקיים מצות ציצית כל היום, ואילו ברכת אשר יצר אינו מברך יותר מכמה פעמים ביום. עוד יש להסתפק, דאפילו את"ל שמצות ציצית היא תדירה, אבל הנידון שלנו הוא לגבי קדימה בעצם הברכה, איזו ברכה להקדים, וכיון שלמעשה מברכים ברכת אשר יצר יותר פעמים ביום מברכת ציצית, א"כ לכאורה צריך להקדים ברכת אשר יצר אע"פ שמצות ציצית יותר תדירה כיון ששוב הט"ק כל היום.

אלא דיש כאן עוד ספק, דהרי ציצית היא מצוה דאורייתא, ואילו ברכת אשר יצר היא רק ברכה מדרבנן, וא"כ יש לדון אם מעלת דאורייתא גוברת על מעלת תדיר, או שמא יש לדחות, דאמנם מצות ציצית היא מצוה דאורייתא, אבל הברכה על הציצית היא רק מדרבנן, וא"כ כיון שברכת אשר יצר תדירה, צריך להקדימה, או אפשר י"ל שמעלת ברכה על מצוה דאורייתא יש לה יותר חשיבות מברכה דרבנן שאין לה קשר עם מצוה דאורייתא, אבל אפילו אם נאמר כן, ואפילו אם נאמר שמצוה דאורייתא של ציצית קודמת לתדיר של אשר יצר, מי יימר שגם ברכה על מצוה דאורייתא, קודמת לברכה שיש לה המעלה של תדיר.

עוד יש להסתפק, דאפשר הדבר תלוי באיזו ברכה נתחייב ראשון, דאם נתחייב לברך אשר יצר לפני שהתלבש, גם צריך להקדים לברך אותה לפני ברכת ציצית.

שיטת המ"א ומהרש"ל שמקדים לברך אשר יצר לפני בורא נפשות

המ"א (סי' קס"ה סוסק"ג) הביא בשם המהרש"ל, דמי שאכל דבר ונתחייב לברך בורא נפשות, ולפני שבירך הברכה אחרונה הטיל מים ונתחייב לברך אשר יצר, יקדים לברך אשר יצר לפני בורא נפשות משום שהיא תדירה, ועוד שא"צ שיעור כדי לברך אשר יצר, משא"כ בברכה אחרונה (הלכה זו מובא במ"ב סי' ז' סק"ב). אבל לפ"ז צ"ע ממש"כ הבה"ל (סי' ר"ב סי"א ד"ה ברכה) בשם הפמ"ג, שמצדד לומר דכשצריך לברך ברכה אחת מעין שלש ובורא נפשות, יקדים לברך מעין שלש כיון שהיא חשובה (עי' שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' ג' שחולק ופסק שיקדים בני"ר משום שכשיאמר "על תנובת השדה", יתכן שכבר נפטר מבורא נפשות – וע"ע בחשוקי חמד ברכות נ"א:), וק' טובא דהרי ברכת בורא נפשות הוא תדיר ולמה פסק הבה"ל שיקדים לברך ברכה אחת מעין שלש, אא"כ נאמר שהבה"ל ס"ל דאם השאינו תדיר חשובה, יש לה דין קדימה על התדיר, אבל לפי מה שיתבאר בהמשך, רע"א לא ס"ל הכי, אבל בשלמי תודה (סוכות עמוד קנ"ג) ת"י דכאשר שתי הברכות הן על הנאה, אזלינן בתר הברכה היותר חשובה, משא"כ באשר יצר וברהמ"ז שאין שניהם על הנאת אכילה.

ספיקת רע"א אם אשר יצר שהוא תדיר קודם לברהמ"ז דאורייתא

רע"א (בהגהותיו על שו"ע או"ח סי' ז') הסתפק במי שהטיל מים לפני ברהמ"ז, האם יקדים לברך ברהמ"ז שהיא דאורייתא, או שמא תדיר קודם ויקדים לברך אשר יצר, ודן דאפשר זה תלוי בספיקת הגמ' בזבחים (צ:). תדיר ומקודש הי מינייהו עדיף, דהרי דאורייתא לגבי דרבנן הוי מקודש, וא"כ הרי הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ט ה"ב) פסק לענין תדיר ומקודש שיקדים איזה שירצה (אמנם ע"י בט"ז בהל' חנוכה סי' תרפ"א סק"א שכתה דבירושלמי מבואר דתדיר עדיף ממקודש, ונקט כן להלכה, ורע"א שם ציין שכ"כ הרע"ב בזבחים פ"י מ"ז).

שיטת הצ"ח שברכה דאורייתא קודמת לתדיר דרבנן

אבל רע"א ציין לצ"ח בברכות (ד: ד"ה ריב"ל) שנקט בפשטות שדאורייתא קודם לרבנן, ולכן מקדימין ק"ש לשמו"ע אע"ג דשמו"ע תדירה, שמתפללין ג' פעמים ביום ואילו ק"ש רק ב' פעמים, משום שדאורייתא קודם לרבנן בהיותו מקודש. עוד ציין רע"א למש"כ הצ"ח בברכות (נ"א: ד"ה הי"ף), דכיון שבקידוש בליל ש"ק מקדימין בפה"ג לברכת היום, משום שברכת בפה"ג תדירה, ומעלה זו גוברת על קידוש דאורייתא, מ"מ כיון שכבר י"ח קידוש דאורייתא בתפילה, הוי קידוש על הכוס דרבנן. וע"ש שחידש, דלפ"ז אשה שאינה מתפללת ערבית בליל ש"ק, אם היא עושה קידוש לעצמה, צריכה להקדים קידוש שהוא דאורייתא לברכת בפה"ג שהיא דרבנן, אע"ג שהיא תדירה.

אמנם דבריו מחודשים מאוד להלכה מתרי טעמי, אב"א דהרי מכמה טעמים אנחנו לא יוצאים מצות קידוש בתפילה, וכמו שהעיר הבה"ל (ריש סי' רע"א) ומנ"ח (מצוה ל"א סק"ה) שאין מזכירין יצי"מ בתפילה, ועוד שבשו"ת חת"ס (או"ח סי' י"ז וסי' כ"א) מבואר שאין אנו י"ח קידוש בתפילה משום שעדיף לקדש היום על הכוס, ולב ב"ד מתנה שאינו י"ח בתפלתו, ולפי הערת הני אחרונים, לשיטת הצ"ח, לא רק נשים, אלא כל אחד יצטרך להקדים ברכת בפה"ג לקידוש היום. ואב"א בהגהות שואל ומשיב על הצ"ח העיר, דאפילו אם קידוש היום הוא דאורייתא, אבל בעצם השאלה אם להקדים תדיר לדאורייתא, היא בעיא דלא איפשיטא בזבחים (צ:). כמו שציין רע"א, ולמה נקט הצ"ח בפשטות שדאורייתא קודמת לתדיר. אבל נראה דיש ליישב קושיית השו"מ, ולומר שהצ"ח חולק על רע"א, וס"ל דמעלת דאורייתא היא מעלה יותר ממקודש, וכל ספיקת הגמ' בזבחים היתה לגבי מקודש ותדיר, אבל דאורייתא ותדיר, בזה רע"א חידש שדאורייתא מוגדר כמקודש לגבי דרבנן, אבל הצ"ח הבין שדאורייתא עוד יותר חשוב ממקודש, ולכן פסק שדאורייתא קודמת לתדיר דרבנן (וע"ע באשל אברהם מבוטשאטש סי' קפ"א ד"ה אודות התכיפה, שג"כ נטה לומר שיקדים ברהמ"ז לברכת אשר יצר ע"ש).

שיטת השאגת ארי' שתדיר דרבנן קודמת לברכה דאורייתא

אבל יש לציין שהשאג"א (סי' כ"ב) חולק על הצ"ח, וס"ל שהכלל של תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם נאמר גם כשהאינו תדיר הוא מדאורייתא, וראיי' לדבר מקידוש, שמקדימין ברכת בפה"ג לברכת היום אע"פ שקידוש הוא דאורייתא, ולומר שהגמ' מיירי באופן שכבר התפלל הוא דוחק, דלא אשכחן חילוק בגמ' בין היכא שהתפלל מעריב ללא התפלל.

סיכום ג' שיטות הפוסקים בתדיר דרבנן ואינו תדיר דאורייתא

הרי מבואר ג' שיטות בפוסקים בתדיר שהוא דרבנן ושאינו תדיר שהוא דאורייתא, דלשיטת רע"א שדאורייתא לגבי דרבנן מוגדר כמקודש, א"כ הוי בעיא דלא איפשיטא ויקדים מה שירצה, ואילו לשיטת הצ"ח צריך להקדים הדאורייתא (וכ"כ הפנ"י בברכות נ"א:), ולשיטת השאג"א יקדים התדיר אע"פ שהוא רק מדרבנן.

אבל יש מקום לחלק בין מחלוקת זו לנד"ד, דהרי ברכת אשר יצר וברכת הציצית שתיהן ברכות דרבנן, וא"כ אע"פ שברכת הציצית היא על מצוה דאורייתא, לכאורה יש לדון רק לגבי התדירות של הני תרי ברכות, ולא לגבי חשיבות מצות ציצית שהיא דאורייתא.

שיטת הנו"ב שברכה על מצוה דאורייתא שאינה תדירה קודמת לברכה על מצוה דרבנן התדירה

אולם יש להוכיח שגם בכה"ג יש מעלה לברכת ציצית, דהרי רע"א הנ"ל גם ציין לשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ל"ט) שדן במה שפסקו השו"ע והרמ"א בהל' סוכה (סי' תרס"א) בענין ליל יו"ט שני של סוכות, מקדימין לברך שהחיינו לפני לישב בסוכה, משום שברכת שהחיינו קאי רק על קידוש ולא על הסוכה, ואילו המ"ב (סק"ב) הביא שבשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' מ"ו) ושו"ת מהרש"ל (סי' ס"ד) ועוד פוסקים (שו"ת תרוה"ד סי' צ"ה, ובי"ח שם, וט"ו שם, ומעשה רב סי' ר"ט – הובא בשעה"צ סי' תרס"א סק"א) חולקים וס"ל דלעולם לישב בסוכה קודמת לשהחיינו, והנו"ב פסק ככל הנני פוסקים, והסביר דאע"פ שברכת שהחיינו היא תדירה, מ"מ יש להקדים סוכה שהיא דאורייתא (וע"ש שכתב דאפילו אם הוא רק מקודש, ובוה פסק הרמב"ם שיקדים איזה שרוצה, מ"מ מסיבות אחרות יקדים הסוכה). הרי מבואר בנו"ב, דגם כשהנידון הוא בברכה דרבנן שהיא תדירה (שהחיינו), וברכה על מצוה דאורייתא שאינה כ"כ תדירה (לישב בסוכה), ס"ל שהברכה על מצוה דאורייתא קודמת, וא"כ גם בנד"ד יסבור שהברכה על ציצית דאורייתא קודמת לברכת אשר יצר, אע"פ שהיא תדירה.

קושיית הישועות יעקב על הנו"ב

אבל הישועות יעקב (סי' תרס"א סק"א) הקשה על הנו"ב (מבלי להזכירו בשמו), וכ' דאין דבריו נכונים במחילת כבודו הרמה, דברכות דרבנן, ובין שהדבר בא על מצוה דרבנן או שבא על דאורייתא, כיון שחיוב הברכה אינו אלא מדרבנן, שווים הם (אמנם ע' באור שמח הל' סוכה פ"ו הי"ב ד"ה וראיתו) וא"כ בנד"ד, לשיטת הישועות יעקב אין סיבה להקדים הברכה על הציצית לפני אשר יצר, אלא אדרבה, יש להקדים אשר יצר שהיא תדירה.

האם יש נ"מ בדיני קדימה בין הלו"ב ט"ק מצמר למי שלובש ט"ק מכותנה

ויש להסתפק, דלפעמים אפשר גם הנו"ב יסכים דיש להקדים ברכת אשר יצר, דהרי יש אנשים שלובשים ט"ק מכותנה ולא מצמר, וכידוע שנחלקו בזה, דהשו"ע (סי' ט' ס"א) פסק שהוא רק חייב בציצית מדרבנן, והרמ"א ס"ל שכל המינים חייבים מדאורייתא, והמ"ב (סק"ה) כ' שירא שמים יחמיר ע"ע לחוש לדעה הראשונה, ויעשה טלית של צמר כדי להתחייב בציצית מה"ת לכו"ע (ואכמ"ל במש"כ במעשה רב אות י"ז שהגר"א זצ"ל לבש ט"ק משאר מינים, וכן נהג מרן החזו"א זצ"ל), א"כ מי שלובש ט"ק מכותנה לפי הרבה שיטות אינו מקיים אלא מצוה דרבנן, וממילא גם לפי הנו"ב, אין מעלה בברכת הציצית על ברכת אשר יצר.

תדירות במצוה או תדירות בברכה

אבל בכל זאת, גם אחרי המחלוקת בין הנו"ב והישועות יעקב, יש לדון אם הברכה על מצות ציצית שמקיימים אותה כל רגע ורגע של היום, נחשבת תדירה כלפי הברכה של אשר יצר, שבפועל מברכים אותה יותר פעמים ביום, אבל אינו מקיים מצוה כל רגע ורגע של היום, דלשיטת הנו"ב שברכה על מצוה דאורייתא, אע"פ שאינה תדירה, יש לה מעלה על ברכה דרבנן שהיא יותר תדירה, א"כ יסבור שהברכה על מצוה ציצית שמקיימה כל רגע ג"כ יש לה מעלה על ברכת אשר יצר, משא"כ לשיטת הישועות שאין מסתכלין על המצוה אלא על הברכה, כיון שברכת אשר יצר תדירה, צריך להקדים לברך ברכת אשר יצר.

ביאור מרן בעל אילת השחר זצ"ל שברכת ציצית יותר תדירה מברכת אשר יצר

אבל מרן בעל אילת השחר זצ"ל (הובא בשלמי תודה על סוכות עמוד קס"ב) חידש, דמסתבר לומר דלכו"ע צריך להקדים לברך על הציצית, ואפילו אם אזלינן בתר הברכה ולא בתר המצוה, ותרווייהו דרבנן, ומברך אשר יצר יותר פעמים ביום מברכת ציצית, מ"מ ברכת ציצית נחשבת תדירה, משום שכשלו"ב הציצית מקיים מצוה כל רגע ורגע, והרי הוא חייב לברך על כל רגע שלבוש בציצית, אלא שברכתו בעטיפה ראשונה פוטרנו מלברך משך כל זמן לבישת הציצית. וא"כ נחשב כאילו מברך על הציצית בכל רגע ורגע, דהרי הוא חייב בברכה על כל רגע ורגע שלבוש בציצית, וראי' לדבר, שאם יברך בתחילת עטיפתו, ויגמור בדעתו שהברכה רק תחול עד שעה מסויימת, כשיגיע לשעה זו יצטרך לברך שנית (אלא שאסור לעשות כן משום שגורם ברכה שאינה צריכה), וא"כ בעצם הוא חייב לברך כל רגע ורגע, אלא שמה שבירך בתחילת לבישתו פוטרנו מלברך

שנית, ולפי נמצא שברכת ציצית היא תדירה מאשר יצר, ואע"פ שבפועל אינו מברך על הציצית בכל רגע ורגע, מ"מ כיון שברכתו עולה לו על כל רגע של הלבישה, ממילא יש בזה מעלת תדיר, וקודמת לאשר יצר.

האם להקדים ברכת ציצית כדי שיברך עובר לעשיית המשך המצוה

מין הגר"ח קניבסקי שליט"א נתן טעם אחר למה יש להקדים ברכת הציצית, משום שאע"פ שלא הי' יכול לברך עליהם בשעת הלבישה, מ"מ יש לו למהר כדי לברך עובר לעשייתה על המשך קיום המצוה, משא"כ ברכת אשר יצר שאין נ"מ אם מתאחר מלהודות (דעת נוטה ח"ב עמוד ק"ח).

אבל בשלמי תודה (סוכות סוסי" י"א וסי" י"ח סק"ב) כ' דאין זו סיבה מספקת להקדים ברכת הציצית, דהרי יש כמה וכמה ראיות, שמצוה הנמשכת, אפילו אם לא בירך לפני קיום המצוה אלא באמצע קיומה, חלה הברכה למפרע על מה שכבר קיים, ואמנם יש מקום לחלק בין מצוה הנמשכת שהיא מצוה אחת, כגון הלל ומגילה, דהתם יש לומר סברא כזו שהברכה באמצע המצוה פוטרת כולה, משא"כ בסוכה וציצית ותפילין, שמקיים מצוה כל רגע ורגע, מי יימר שהברכה תחול למפרע על מצוות שכבר קיים, דהרי כל רגע ורגע הוא מצוה חדשה.

ראיות שהמברך באמצע קיום מצוה עוברת פוטר מה שכבר קיים למפרע

הרא"ש בסוכה (פ"ד סי' ג') פסק שמברך לישב בסוכה אחרי שכבר התיישב בסוכה (דלא כרמב"ם ה' סוכה פ"ו הי"ב שפסק שצריך לברך קודם שישב), וגם זה נקרא עובר לעשייתו, וכן פסק המ"ב בכמה מקומות. בהל' סוכה (סי' תרל"ט סקמ"ו) כתב דנהגו לברך על הסוכה בשעת אכילה, ואפילו אם יושבים בסוכה שעה קודם האכילה אין מברכין, דהברכה שמברך אח"כ פוטרת הכל, והיינו שפוטרת הכל למפרע (ע"ש בטי"ז סק"כ). וכן מבואר במ"ב בהל' ציצית (סי' ח' סקכ"ד) דכשלוש טלית קטן בבוקר ואח"כ לובש טלית גדול, נהוג לברך על הטי"ג ולכוון לפטור גם את הטי"ק, כדי שלא לגרום ברכה שאינה צריכה, ועכצ"ל טעם הדבר משום שברכתו פוטרת לבישתו למפרע.

ויש להביא ראיי' לכך מהריטב"א בברכות (י"ד). שכי' אהא דשנינו התם, רב קרא ק"ש ואנח תפילין וצלי, וז"ל הוא הי' מניח אותם בעוד שהוא מתפלל, ולא היה מברך עליהם עד לאחר תפלה, ואע"ג דאמרין כל המצוות מברכין עליהם עובר לעשייתן, איכא למימר כיון דתפילין מצוותן כל היום, והיא מצוה נמשכת, הרי הוא כמברך עליהן עובר לעשייתן, דמ"מ עדיין לא נגמרה המצוה, ועדיין היא קיימת ועתידה, ואע"פ שכבר עשה קצתה, מהניא ברכה לשעבר ולהבא, ודכוותה בסוכה שמנהגנו לישב בה קודם הברכה, ועושין קידוש ואח"כ מברכין, שכיון שהיא מצוה נמשכת ועתידה עדיין, הרי הוא כמברך עובר לעשייתה עכ"ל.

הרי מבואר דגם במצוה שמקיימה כל רגע ורגע כגון תפילין וסוכה, מ"מ כשמברך באמצע קיום המצוה, הרי ברכתו פוטרת למפרע מה שכבר קיים, וא"כ בנד"ד אין סיבה להקדים לברך על הציצית כדי שתחשב עובר לעשייתה על המשך קיום המצוה, דהרי מוכח, שברכתו חלה גם על למפרע, ובכה"ג אפשר צריך להקדים ברכת אשר יצר שהיא תדירה, אלא דלפי סברת מין האילת השחר זצ"ל, ברכת ציצית נחשבת תדירה.

להקדים לברך הברכה שנתחייב ראשון

עוד יש לדון לפמש"כ הא"ר (סי' קס"ה סק"א) שאם עשה צרכיו ורוצה לאכול פת, צריך להקדים לברך על מה שנתחייב ראשון, וכי' שם וז"ל ודאי ראוי להקדים אשר יצר כיון שחיובו חל עליו תחילה מיד שעשה צרכיו, ואח"כ חל עליו ברכת המוציא לסעודה עכ"ל. לפי דבריו, י"ל בנד"ד שצריך להקדים ברכת אשר יצר שנתחייב לברכה לפני שלבש את הטלית קטן. וע"ע במ"ב (שם סק"ב) שפסק דמי שעשה צרכיו לפני הסעודה, לא אמרינן שיטול ידיו לסעודה ויברך ענט"י ויאכל פת ויברך המוציא, ורק אח"כ יברך אשר יצר, דלהניח מלברך אשר יצר עד אחר ברכת המוציא ג"כ אינו נכון, שחיובה חל עליו מיד כשעשה צרכיו, ואין לאחרה כ"כ. ואמנם לשונו קצת שונה

ממש"כ הא"ר (דבא"ר מבואר שיקדים אשר יצר כיון שנתחייב בה ראשון, ואילו במ"ב כ' שאינו ראוי לאחרה כ"כ), אבל בשעה"צ (סק"ג) כ' דמקור דבריו הוא בא"ר (וע' אריכות בזה בשיח הלכה ס"י ז' סק"ה), ולפי"ז יש להקדים לברך אשר יצר לברכת הציצית (אם נתחייב לברכה כשהיה במקוה, לפני שלבש הציצית).

סיכום לדינא

תבנא לדינא, מי שהלך למקוה בערב ש"ק ונתחייב לברך אשר יצר בהיותו שם, ואח"כ לבש טלית קטן של שבת ונתחייב לברך עליו, נחלקו הפוסקים אם להקדים תדיר דרבנן (אשר יצר) על אינו תדיר דאורייתא (ברכת הציצית מאחר והמצוה היא דאורייתא), אבל בנד"ד הסביר מרן בעל אילת השחר זצ"ל, החיוב לברך על הציצית הוא יותר תדיר מברכת אשר יצר כיון שחייב לברך כל רגע ורגע, וא"כ צריך להקדים לברך על הציצית לפני שיברך אשר יצר, אבל לפמש"כ הא"ר והמ"ב, צריך להקדים ברכת אשר יצר כיון שנתחייב לברך ברכה זו לפני שנתחייב בברכת ציצית.